

Cs. Jónás Erzsébet
(Nyíregyháza, Magyarország)

PÉTER MIHÁLY: *OROSZ VERSEIM*.
EGY TERVEZETT KÖLTÉSZETI SZEMINÁRIUM ANYAGA.
BUDAPEST, DOLCE FILOLOGIA XVI, 2016. 115 PP.

Péter Mihály neve, szuggesztív és az egyetemi hallgatókhoz szeretettel, empátiával odaforduló tanáregyénisége a 20. század második fele óta meghatározó a magyar ruszisztikában. Olyan polihisztor filológus ő, aki a bölcsészettudomány minden ágát kiválóan ismeri, s a pszichológia befogadóra figyelő attitűdjével közelít az orosz irodalomhoz, az orosz kultúra minden darabjához. Nem véletlenül idézi Belinszkijt az *Orosz verseim* című könyve elején: „Egy költő tanulmányozása nemcsak azt jelenti, hogy elmélyült és ismételt olvasással megismerkedünk műveivel, hanem azt is, hogy átérezzük, átéljük azokat... [A] megértéshez csak úgy juthatunk el, ha az elragadtatott lelkesedéstől áttérünk a hidegvérűen nyugodt szemlélethez; ám a költő iránti lelkesedés az első és nélkülözhetetlen mozzanat tanulmányozásának folyamatában”(7). Péter Mihály jelen munkája olyan kevéssé ismert, félreértelmezett, elhallgatott vagy másként elemzett orosz művek, korábbi korszakok nem eléggé méltatott értékeihez nyúl, amelyek egy alkotói pályakép megismerését a magyar olvasók számára is gazdagítják, finom ecsetvonásokkal árnyalják. Elemzései ahhoz kínálnak segítséget, hogy a versek szövegének alapos vizsgálata útján még jobban eljussunk a költői szándékhoz, a „szerzői olvasathoz”.

A nyelv olyan élő entitás, amelynek dinamikus változásai, karakteres jegyei a temporalitás, a szocio-kulturális, nyelvhasználati dimenziók és a szubjektív modalitás mentén a költői nyelvben, annak jelentésképzésében sajátosan és egyedileg reprezentálódnak. Péter Mihály elemzései ezekre a sajátos és egyedi jegyekre irányítják a figyelmünket. Eközben a rá jellemző finom tapintattal pótolja a szerző háttérismereti hiányosságokat, amelyek a Biblia, a klasszika-filológia, a történettudomány, az irodalomtörténet, az eszmetörténet, a poétika, a verstan s a fordításstiliztika területén vélhetően sokuknál határok közé szorítják a teljes befogadást, a sokszínű jelentésképzés aspektusrendszerét. A kötetbeli mintegy huszonöt verselemzés tematikus tagolásban négy nagy fejezetbe rendeződik: *I. Mozgás és nyugalom*, *II. Szerelem*, *III. Háború*, *IV. Hétköznapok tragikumai*.

Nem véletlen, hogy a *Mozgás is nyugalom* című nyitófejezetben a két fogalom dialektikus együttállásának harmóniáját Puskin bolgyinói

epigrammáiban fedezheti fel az olvasó (12-27), hiszen Péter Mihály Puskin lírájának, alkotói magatartásának korábban is jelentős munkákat szentelt (vö. Péter 1999, Péter 2005). Amíg ott a nagy epikai alkotások közül központi helyet foglalt el Puskin Anyeginjének világa, fordítási értelmezései, itt a személyes líra apró remekeinek jelentésrendszere tárul fel. A verstani rímképletek, a hangok, a lexikai egységek és szintaktikai szerkezetek alakzatai sorra a jelentésrétegek feltárásához járulnak hozzá.

Puskin az 1830-as év őszét családja birtokán, Bolgyinóban töltötte, s az ekkor 31 éves költő számára ez a három hónap egyik legtermékenyebb korszakának bizonyult. Az Anyegin utolsó fejezetei, a Belkin elbeszélések mellett ekkor születnek azok az epigrammák, amelyekből a szerző nyolcat vesz szemügyre a bennük foglalt jelentéstöbblet alapján. Miközben a *Рифма*, a *Царскосельская статуя*, a *На статую играющего в бабку*, a *На статую играющего в свайку*, a *На перевод Илиады*, az *Отрок* és a *Труд* című epigrammák elemzésében a mitologikus gondolkodás klasszikus-allegorikus elemeivel a költő világfelfogásához enged közelebb férni, a szerző sorra veszi a gondolati tartalom mellett a verstani, hangszimbolikai, zenei, lexikális és szövegkonstrukciós szintek jelentésképző, stilisztikai elemeit is. A világtérítés és világbárzolás utánozhatatlan, Puskinra jellemző egyéni szintézise egyértelművé teszi, hogy e lírában a hangok, az érzések és gondolatok hármas egysége mellett jellemző a tömörség és plaszticitás. „Puskin a mozgás és nyugalom, múlt és jelen, jelen és jövő, öröm és bánat, az ellentétek folytonos egymásra hatásában fedezte fel és írta le a dolgok, a jelenségek lényegét” (25).

A második témakör a *Szerelem* címet kapta (28-67). Az ösztön és érzelem, szerelem és emlékezete, valóság és látomás olyan verseken keresztül nyer költői megvilágítást, mint Puskin *«Нет, я не дрожу...»*, *«На холмах Грузии...»*, *«Я вас любил...»*, Tyutsev *«Люблю глаза твои...»*, Lermontov *«Расстались мы...»*, Blok *Незнакомка* című alkotásai. Puskinra az afrikai szenvedélyesség ugyanúgy jellemző volt, mint a szerelemnek az egyéniség érzelmi, szellemi szférájába bevont humanizált formái. A hangszimbolika, a grammatika, a lexika mindezek megjelenítésére szolgálnak. Különös ajándék a művek továbbélésének során, ha a fordítók ezekhez fogható adekvát eszközrendszerrel rendelkeznek a célnyelvi változatokban is. A verstani finomságokon túl az elemzésekben a költők életrajzi kapcsolódásai is megvilágítást kapnak. Olyan életrajzi mozzanatokra derül fény például Puskin verseiből – párhuzamban a mi Petőfink életeseményeivel –, mint az a versből kibomló adalék, hogy saját esküvője környékén sem állt tőle távol egy új szerelemre való nyitottság. Ez a költői én itt tárgyalt lírai önvallomásban lel kifejezést (*«На холмах Грузии...»*) (43).

A világirodalom létezmódja a műfordítás. De hogy ki milyen nyelvi potenciállal nyúl az eredeti szöveghez, ez már nem csak a nyelvismeretről, hanem a fordító társzerzői művészetéről is vall. Így veszi nagyító alá a Péter Mihály az orosz klasszikusok ismert magyar tolmácsolói, Galgóczy Árpád, Szabó Lőrinc, Lányi Sarolta, Gáspár Endre, Franyó Zoltán, Weöres Sándor,

Lator László és mások az adott versnél fellelhető szövegváltozatait. Ám ahol nincs publikált magyar fordítás, ott maga Péter Mihály adja meg a finom stílusérzékkel kidolgozott, egy saját költői alkotói tevékenység részeként is felfogható magyar változatot.

A tárgyalt verseket sorra véve Tyutcev szerelem-ábrázolása tónusát tekintve sötétebb, mint Puskiné. Harmonikus egységében Tyutcev mégis méltó követője nagy elődjének. Lermontov a gondolatok képi megjelenítése terén szintén az orosz tizenkilencedik század géniuszai közé sorolható. A szerelem és emlékezés dialektikus kapcsolatáról úgy vall, hogy a kimondott szavakban érvényesíteni tudja az implicit szinteket is, amelyek értelmező feltárásához a befogadó aktív közreműködése szükséges.

Blok a huszadik század elejét képviseli ebben a sorban. A kötetben tárgyalt verse a valóság és látomás kettősségét szólaltatja meg Szolovjovnak, a misztikus filozófusnak és szimbolista költőnek a hatását mutatva. A hangszerelés, a szintaktika és a lexika a narratíva szolgálatában áll, s ezek – a *Незнакомка* címben is megjelenő – grammatikai jelentésképző elemekkel együtt a fordítók számára izgalmas megoldási feladatot hordoznak.

A *háború* témaköre a harmadik fejezetben bomlik ki. A szerelem mellett sokszínű, jelentős gondolati keretet képez, amelyet a kötetben tárgyalt versek bontanak ki. Az orosz lírát, s a világirodalmat egyaránt ez a narratíva a klasszikusoktól kezdve napjainkig foglalkoztatja (68-89). Ám azok a versek, amelyeket Péter Mihály elemzés alá vesz, a háborúnak nem a hősiességét, hanem az egyszerű katona áldozati szenvedéstörténetét hozzák közelebb. Blok *«Петропавловское небо мутилось дождем...»*, Szimonov *«Ты помнишь, Алеша...»*, Szurkov *В землянке* és Tvardovszkij két verse, a *Две строчки* és a *«Я знаю, никакой моей вины...»* tartoznak ide.

Az első világháború megrendítő élménye Blokot is megérintette. A harcba induló jókedvű katonák lelkesedése antitezist képez a búcsúzóik lelkiállapotával. A baljós sejtelmek végül háttérbe szorítják a hazafias optimizmust. Blok művészi érzékenységének realizmusa Szimonov kiválasztott verségen is visszaköszön. A második világháború első tragikus ütközetében a szovjetek visszavonulása kapcsán írja ezt a vallomást a bajtárs Szurkovhoz. A vers pátosza a szorongatott lét, az egyszerű ember tragédiájának felidézésében mutatkozik meg. A filmszerűen pergő látványkockákat, s a mélyen átélt poétikus együttérzést harmonikus egységbe foglalja a vers zeneisége. Szurkov, aki szintén frontharcos tudósítóként vett részt a nagy honvédő háborúban, egy földbevájt fedezékben szorongó fiatal katona szerelmi ábrándozását írja le. A beszédszerű, társalgást idéző verselés az irodalmi köznyelvből merít, egyetlen emelkedett stílusárnyalatú kifejezést se tartalmaz. Gáspár Endre fordítását vizsgálva Péter Mihály kritikusan megállapítja, hogy „stiláris szempontból a fordítás szókinése megfelel az eredetinek, az alakzatok tolmácsolása azonban hagy kívánnivalót” (80).

A háború témakörét Tvardovszij, a 20. század orosz költői nyelve egyik kiváló művésze két verse zárja. Tvardovszkij költészete a kor emberének

nyelvén szólal meg, de ismeri és felhasználja az orosz klasszikusok szövegkezelő hagyományait is. Első verse az itt tárgyaltak közül egy elesett fiatal katona látványát örökíti meg, akit hóban fagyva talált a haditudósító. A mozgás és mozdulatlanság együttállását rögzíti a kép, amikor a szinte gyerekarcú katonát úgy láttatja, mintha még mindig futna, miközben a hóba fagyott köpenye szárnyánál fogva visszatartja. A költői reflexió a szánakozó együttérzést szólaltatja meg: Mintha a költő maga feküdne holtan, töpörödött, összefagyva, elhagyottan a harctéren. Az elemzés kitér a műfordítói munkára is elismeréssel szólva a magyar átültetéséről: „A kiváló költő és műfordító, Áprily Lajos fordítása Tvardovszkij lírája magyar nyelvű megszólaltatásának egyik gyöngyszeme” (84).

A második vers rövidege ellenére egy hosszan tartó, régtől gyötrő gondolat megvallása a háború utáni szovjet idők orosz önmarcangoló gyötrődéséről: Bár nem a mi hibánk – írja a költő –, hogy az ifjak, vének közül sokan nem tértek vissza, nem rajtunk múltott, hogy mi meg élünk, „nem erről van szó. Mégis, mégis mégis...” – zárul Rab Zsuzsa fordításában Tvardovszkij verse (*Речь не о том, но все же, все же, все же...*).

A háború mindenkit érintő tragikumát a zárófejezet a *hétköznapok tragikumát* vizsgálja (90-113). Nyekraszov *«Вчерашний день...»* című verse, Blok két alkotása, a *«Весенний день прошел без дела...»* és a *«Ночь, улица. Фонарь, аптека...»*, majd Jevtusenko közismert költeménye, az *«Окно выходит в белые деревья...»*, végül Vinokurov lírai vallomása, a *«Когда-нибудь однажды в гастрономе...»* került itt egy csokorba.

Ahol az élet, ott a költészet, vallja Belinszkij, s az élet minden hétköznapi tragikumát is megszólaltatható a líra hangján. Nyekraszov ennek a sűrítő tömörítésnek nagy mestere. Az itt bemutatott verse a régmúlt idők szomorú jelenetét idézi, amikor a város főterén egy fiatal parasztnyecske megkorbácsolását nézi végig. A kegyetlen büntetést némán tűró fiatal nőt Nyekraszov fájdalmas megrendüléssel a Múza testvérének nevezi. Blok a szorongó lelkiállapot megszólaltatója. Az itt bemutatott versében a hangulati mélypont kilátástalan állapotában az életet áttekintve, azt befejezettnek érzi. A költő magánéleti krízise, s kiterjesztett egyetemes aggodalma hazájának sorsa fölött mindkét versben hitelesen szólal meg Lator László hangulatilag és stílusárnyalatait tekintve is sikeres fordításában.

Az utolsó két vers, amelyet Péter Mihály kedves orosz versei között fímon árnyalással elének kínál, a múlandó idő megélésének, az emberi élet alkonyának két szép, lírai közelképe. Jevtusenko az idős professzor feledékenységének lélektanilag is pontos történetmesélésében a lappangó tragikumot sejteti. Pszichológusi hitelességgel ábrázolja az idős tanár kényszeres cselekvését, megjelenését, mozgását, a hallgatónak a látvány fölötti mély érzelmi megindulását. Áprily Lajos fordítása magyarul is együtt rezdül az eredetivel. A fordítás szókincse, szintaktikai szerkezete az eredetihez hasonlóan a mindennapi beszéd ritmusát, lexikáját, szerkezetét követi.

Vinokurov kiválasztott versében egy idős ember véletlen, villanásnyi találkozását rögzíti fiatalkori szerelmével. Banális hétköznapi szituációban, egy élelmiszerbolt pultjánál sorba állva pillantja meg ifjúkori szerelmét, aki mint ő maga is kopottá, törékennyé, hajlott korúvá öregedett. Kíméletlen realitással és mély megindulással nyugtázza a vers az idő múlását. Közelítő optikával láttatja a foszladozó, lógó gombú kabátot, a kopott, elázott kis kalapot, a kifordult esernyőt, a ráncokat, a borostát, a görnyedt hátat. A hervadás jelei ezek a fizikai állapotban, s a vizuális megjelenésben, a ruházatban, a tárgyi világ kellékeiben egyaránt. Ugyanakkor a régi érzések egy utolsó, melengető, de fájdalmat is keltő felvillanását éli meg az idős ember az élet alkonyán.

Péter Mihály könyve egy tervezett költészeti szeminárium anyagának készült. Potenciális hallgatóközönségének reális befogadói horizontját tágítja, amikor szelíd megértéssel pótolja azokat az ismeretbeli hiányosságokat, amelyek a mai fiatal nemzedék általános műveltségét, filológiai, verstani, stilisztikai, nyelvhasználati, irodalomtörténeti, ruszisztikai ismereteit korlátok közé szorítják. Következetes aprólékossággal elemzi a versszövegek hangszimbolikai, lexikai, mondatszerkezeti stiláris felépítését, a műveknek a verstani képletek, a retorikai alakzatok körében kevesek által ismert világát, s a gondolati összetevők mellett a jelentésképzés ezekhez kapcsolódó, szövegsemantikai síkjait.

Megkülönböztetett figyelemmel kíséri a szerző a versek fordításainak tartalmi és stiláris adekvátságát. A műfordítás az idegen nyelvi irodalmi szövegek létezmódja. Az írott kommunikatív beszédcselekvés olyan sajátos formája, amely egyrészt folyamatként, másrészt e folyamat eredményeként értelmezhető. A stilisztika, a nyelvhasználat, a pragmatikai tudatosság döntő szerepet játszik a műfordítás létrejöttében. A stíluseszközök közül az alakzatok és szinonimák fogalmi keretének kitöltésére, a beszélők nyelvhasználatára, a koherencia eszközeire, s a kulturális reáliák fordítására kell gondolnunk többek között, ha egy fordítást értékelünk. Benne olvasás közben az eredeti szöveg mellett a vele diszkurzív viszonyban levő fordítói magatartást, a szövegmegértést, a szövegértelmezést, az eltelt idő miatt a temporális dimenziót, s végül a fordító által feltételezett olvasói horizont nyelvi leképeződését figyelhetjük meg. A fordítás elemzésével a világ kultúránként különböző nyelvi képéről alkothatunk véleményt. Ugyanakkor a fordítások beépülnek saját irodalmi kultúránkba is új színekkel gazdagítva azt.

Míndezenek mellett meggyőződéssel állíthatjuk, hogy ennek a kis kötetnek a verselemzéseken túl több, egyetemesebb, nemesebb funkciója is van. Elmélyült gondolkodásra, önismeretre tanít. Az olvasó, amikor végére jutva leteszi a kezéből, jobbnak, nemesebbnek érzi magát. A fiatal Puskin találó epigrammáitól Jevtusenko és Vinokurov megrendítő záró verseivel záruló elemzések a személyiségen végzett elmélyült szellemi belső munka elsajátítható nyereségével szembesítik az erre fogékony olvasót. Ez az elemzésfüzér állomásaival az élet útszimbolikáját adja. Az életszakaszok versbe öntött, versekből kiolvasható feladatainak méltósággal megélt, nagy

tapasztalattal megértett, s finom nyelvi eszközökkel megfogalmazott tanulságait összegezve vezeti a szerző kézen fogva a fiatait: Arra int, hogy így is lehet és kell a szerelemről, az erotikáról, a csalódásokról, a szenvedésről, az örömökről, az életről vélekedni, beszélni. Így kell vállalni az életet, s – Péter Mihály tanár úr tanításait követve – még ha közben botladozva, tükör által homályosan látjuk is a részleteit, de végül a nagy egészbe illesztve, színről színre, tiszta szívvel, elfogadó szeretettel kell magunkhoz ölelni a világot.

Irodalom

- PÉTER 1999 = PÉTER M. „Pár tarka fejezet csupán...” Puskin „Jevgenyij Anyegin”-je a magyar fordítások tükrében. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- PÉTER 2005 = PÉTER M. Nyelv, stílus, költői beszéd. Válogatott tanulmányok. Budapest: Tinta Kiadó, 2005.